

РОЗДІЛ 5 КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО ТА КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

УДК 321.2

ГЕНЕЗА КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА ФАЛЬШИВОМОНЕТНИЦТВО В УКРАЇНІ

GENESIS OF CRIMINAL LIABILITY FOR COUNTERFEITING IN UKRAINE

Вакулик О.О.,

*кандидат юридичних наук,
старший викладач кафедри криміналістики та судової медицини
Національної академії внутрішніх справ*

Статтю присвячено генезі кримінальної відповідальності за фальшивомонетництво в Україні. Розглядаються питання становлення кримінальної відповідальності за фальшивомонетництво, аналізуються пам'ятки права, що діяли на території України, простежуються тенденції розвитку особливостей установлення відповідальності за фальшивомонетництво. Через аналіз нормативних актів, які передбачають кримінальну відповідальність за фальшивомонетництво, відкривається дійсний зміст і цільове призначення цієї кримінально-правової заборони.

Ключові слова: генеза, злочин, кримінальна відповідальність, фальшивомонетництво, підроблені гроші, грошові знаки.

Статья посвящена генезису уголовной ответственности за фальшивомонетничество в Украине. Рассматриваются вопросы становления уголовной ответственности за фальшивомонетничество, анализируются памятники права, которые действовали на территории Украины, прослеживаются тенденции развития особенностей установления ответственности за фальшивомонетничество. Через анализ нормативных актов, которые предусматривают уголовную ответственность за фальшивомонетничество, открывается истинный смысл и целевое назначение данного уголовно-правового запрета.

Ключевые слова: генезис, преступление, уголовная ответственность, фальшивомонетничество, поддельные деньги, денежные знаки.

The article is devoted to the genesis of the criminal liability for counterfeiting in Ukraine. The issues of formation of the criminal liability for counterfeiting, analyzing monuments law, which acted on the territory of Ukraine, the tendency of development of the features of determining responsibility for counterfeiting. Through the analysis of the regulations that criminalize counterfeiting, it offers the true meaning and purpose of the criminal prohibitions.

Key words: genesis, crime, criminal responsibility, counterfeiting, counterfeit money, banknotes.

Актуальність теми. У кримінальному праві небезпечним злочином, спроможним порушити правильний грошовий обіг країни і тим самим завдати серйозних збитків її грошовій системі, є діяння, визначені як виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, увезення в Україну з метою використання під час продажу товарів, збуту чи збут підроблених грошей, або фальшивомонетництво.

І хоча в Кримінальному кодексі (далі – КК) України не використовується загальноприйняте в наукових колах поняття «фальшивомонетництво», проте саме воно (щоправда, дещо у звуженому значенні) своїм змістом відповідає основній меті, яку ставить перед собою суб'єкт злочину, готуючи й учиняючи описане діяння. У цьому випадку законодавець прагнув охопити, так би мовити, увесь спектр суспільно небезпечних діянь, які відображені у складі злочину. Підставою для такого припущення може послугувати короткий аналіз сутності поняття «фальшивомонетництво».

Юридичний енциклопедичний словник визначає його як «злочинне діяння, що полягає у підробці грошових знаків і завдає шкоди фінансовим відносинам держави і міжнародного співтовариства» [1, с. 936]. А в Юридичному словнику ця дефініція уточнюється так: «Фальшивомонетництво – за кримінальним законодавством злочин, який полягає у виготовленні з метою збуту, а також збут підроблених державних казначейських білетів (у даній час в Україні їх не випускають), білетів Національного банку України, металеві монети, державних цінних паперів (акцій, облігацій, ощадних сертифікатів, векселів, приватизаційних паперів, казначейських зобов'язань) або іноземної валюти» [2, с. 282]. У лінгвістиці термін «фальшивомонетництво» розглядається як словосполучення двох лексем: “falsus” (із латини “falsus” – невірний, вигаданий, брехливий, підроблений) і “moneta” (з лаг. “moneta” – критерій, стандарт). Отже, тлумачні словники української мови пояснюють фальшивомонетництво як процес виготовлення фальшивки, чи як підробку грошей,

або як продукування фальшивок, що видаються за справжні. Відповідно, суб'єкт цього злочину (той, хто виготовляє фальшивки (гроші, цінні папери тощо)) зафіксований терміном «фальшивомонетник».

Виклад основного матеріалу. Фальшивомонетництво має багатовікову історію. Протягом усього історичного періоду, від давніх часів до сучасності, незважаючи на незмінність соціальної сутності зазначеного явища, поняття, «фальшивомонетництво» та його характеристика визначалися по-різному. Зазначене зумовлене передусім тим, що в певний історичний етап розуміння підроблення грошових знаків залежало не лише від розвитку грошей і грошового обігу як економічного явища, а й від оцінювання цього діяння кримінальним законодавством.

На початкових стадіях розвитку суспільства як загальний засіб обміну на ринку були так звані «товарні гроші»: мушлі каури (Індія, Китай), бруски самородної солі (Ефіопія), стручки какао (Мексика), залізні пруті або худоба (Європа). У Київській Русі еквівалентом обміну товару були шкіри звірів: куниць, білок, соболів [3, с. 83]. Разом із тим уже в ті далекі часи було відмічено факти фальсифікування зазначених товарів із корисливих мотивів (наприклад, заповнення пустих стручків якоюсь рідиною тощо). Але такі дії не вважались підробленням коштів, оскільки в цьому випадку була наявна омана під час здійснення торговельних операцій.

Надалі як еквівалент обміну товарів почали використовувати дорогоцінні метали, яким легко надавався вигляд, подібний тому товару, вартість якого вони символізували (наприклад, проволочки, обручки тощо). У цей період набули поширення спроби фальсифікації засобів платежу. Зокрема, у законах Ману є згадка про смертну кару шляхом розрізування бритвами майстра, який був винний у фальсифікації золота через додавання сторонніх елементів [4, с. 5]. Але й у цьому випадку домішування до золота інших домішок не розглядалось як підроблення грошей, а являло собою вчинення дій, які виявляються в омані під час зважування засобів розрахунку, що використовувались у той самий період.

Під час розвитку суспільних відносин поступово виникла монетна форма грошей. Після чеканки перших монет з'явилося їх перше підроблення. Фальшивомонетництво виникло в 670 році до н. е. в малайзійській державі Лідія.

Фальшивомонетництво в усі часи вважалося тяжким злочином, за вчинення якого передбачалось суворе покарання. У світовій історії відповідальність за вчинення зазначеного злочину була запроваджена ще законодавством Соломона в VII ст. до н. е., покарання було передбачене у вигляді смертної кари. Одне з перших свідчень визнання фальшивомонетництва протиправним містить Закон Корнелія про підроблення заповітів і монет. Відповідно до зазначеного акта, особа притягалася до відповідальності за домішування до золота інших малоцінних металів і за підроблення срібної монети. Також згадано про фальшивомонетництво в I–III ст. у Дигестах Юсте-

ніана. Проте необхідно наголосити, що йдеться не лише про підроблення монети, а й про інші порушення, предметом яких були грошові знаки. У Дигестах було передбачено відповідальність за самовільну чеканку монети повноцінного достоїнства (*nummos aureos fingere, falsam monetam percutere*), псування дійсної монети (*radere* – зіскаблювання її частин, *fingere* – псування за допомогою їдких засобів – відділення домішок від золота), підмішування до золота інших домішок, чеканку фальшивої срібної монети, а також бездіяльність у запобіганні вчиненню цих злочинів, за продаж або купівлю монет, які вироблені з олова або свинцю.

Одне з перших згадувань про вчинення «грошової крадіжки» міститься в Новгородському літописі, де йдеться про викриття літейника та зважувальника дорогоцінних металів під час виготовлення гривні з неповноцінної сировини. Водночас у «Руській Правді» не було окремої глави, у якій було встановлено відповідальність за фальшивомонетництво. Зміст «Руської Правди» містив лише два різновиди злочинів – проти особи та майнові. Отже, на той період часу за виготовлення і збут підроблених коштів не було передбачено самостійно кримінальної відповідальності. У разі встановлення фактів фальшивомонетництва застосовувалась розправа без суду та слідства, на підставі речових доказів або показів свідків – «видоков» (ті, хто були свідками подій) і «послухов» (ті, хто чув про подію від інших осіб).

Історії відомі випадки, коли до виготовлення фальшивих грошових знаків, а також до підробки справжніх – із виправленням номіналу купюри, були причетні не лише кримінальні ділки, а й вельми поважні люди – підприємці, банкіри, окремі політики, державні посадовці й навіть короновані особи. Фальшивомонетництво завжди давало чималі прибутки тим, хто певною мірою були причетні до нього, а тому охочих швидко розбагатіти або «вирішити» якісь нагальні економічні проблеми завжди було в достатку. Протягом століть удосконалювалися і способи підробки грошових знаків, засоби та прийоми протидії цьому небезпечному явищу.

Певною мірою поширенню фальшивомонетництва на території України сприяло розмаїття паперових грошей, що перебували в обігу в різних місцевостях України. Підробити паперові гроші було просто, ще простіше – збути їх, оскільки пересічних громадян можна було легко ввести в оману – не всі знали, як відрізнити гроші, випущені певними урядами, від підробок. Інколи на цьому ґрунті траплялися навіть курйозні випадки. Наприклад, у березні 1920 р. до ЦК КП(б)У звернулися члени Одеської делегації, що прибули до Харкова на Всеукраїнську партійну конференцію, з проханням обміняти добові гроші в розмірі 52 550 карбованців одеського випуску, видані їм на відрядження, на радянські грошові знаки, оскільки в Харкові «одеські» гроші не визнавалися засобом платежу.

Перехід до непу спричинив розвиток вільної торгівлі, збільшення кількості магазинів, базарів,

трактирів, розважальних закладів, де було легко збувати підроблені грошові знаки. Усе це відбувалося за послаблення державного контролю над економічними процесами.

Важливим елементом боротьби з фальшуванням було визначення його як злочинного діяння на законодавчому рівні. У КК УСРР 1922 р. фальшивомонетництво було включене в частину 2 «Злочини проти порядку управління» розділу I «Державні злочини». Передбачаючи однакову відповідальність за підробку як грошових знаків і цінних паперів, так і марок та інших знаків державної оплати, ст. 85 КК УСРР установлювала суворі покарання аж до застосування вищої міри – розстрілу [5, с. 16]. Разом з тим КК не передбачав кримінальної відповідальності за збут підробних грошей, що було певною прогалиною в законодавстві.

У 1927 р. за результатами виявлених фактів діяльності організації з виготовлення фальшивих радянських червінців, яка діяла й у Парижі, було прийнято рішення про включення до розділу 2 Положення про державні злочини («Особливо для Союзу РСР небезпечні злочини проти порядку управління») такої діяльності, як «підробка грошових знаків», або «фальшивомонетництво» (ст. 22 Положення). Включення цієї злочинної діяльності до переліку контрреволюційних злочинів у загальносоюзному законі було зумовлене підвищеною небезпекою підробки грошових знаків для кредитно-фінансової системи країни – великі розміри збитків могли перетворити злочин проти порядку управління на контрреволюційний злочин.

На відміну від КК УСРР 1922 р., Положення виокремило підробку грошових знаків (ч. 1 ст. 22 Положення) і встановило більш суворе покарання за неї (вищу міру соціального захисту – розстріл із конфіскацією майна), ніж за підробку грошових документів (ч. 2 ст. 22 Положення) – позбавлення волі з суворою ізоляцією на термін не менше двох років із конфіскацією всього або частки майна – чи за підробку знаків поштової оплати і проїзних документів (ч. 3 ст. 22 Положення) [6, с. 14]. Положенням була ліквідована ще одна прогалина в законодавстві – кримінальна відповідальність передбачалася не лише за виготовлення, а й за збут підроблених грошових знаків.

КК УСРР в редакції 1927 р. продублював Положення в частині, що стосується фальшивомонетництва, без змін, включивши його в п. 22 ст. 56 [7, с. 78].

Закон СРСР «Про кримінальну відповідальність за державні злочини» від 25.12.1958 у ст. 24 передбачив відповідальність за виготовлення з метою збуту, а також збут підроблених державних казначейських білетів, білетів Державного банку СРСР, металеві монети, державних цінних паперів або іноземної валюти. Варто зазначити, що передбачення в ст. 24 спеціальної мети було важливим доповненням до цього складу злочину. Зміст норми ст. 24 повністю відповідав змісту ст. 79 розділу 2, розділу 1 Особливої частини КК 1960 р. Практика застосування цієї кваліфікуючої ознаки виходила з пояснень, наданих доктринальним тлумаченням, оскільки роз'яснення цього поняття в Законі не визна-

чали. Під «промислом» у цьому випадку розуміли таке вчинення зазначених дій, яке слугувало більш чи менш постійним засобом злочинної наживи, тобто мало неодноразовий характер.

У ст. 79 КК УСРР від 28.12.1960 під фальшивомонетництвом розумілось виготовлення з метою збуту, а також збут підроблених державних казначейських білетів, білетів Державного банку СРСР, металеві монети, державних цінних паперів або іноземної валюти.

Згідно з Указом Президії Верховної Ради СРСР «Про посилення боротьби з особливо небезпечними злочинами» від 05.05.1961, ст. 79 КК УСРР була доповнена ч. 2, де вказувалося на вищевказані діяння, учинені у вигляді промислу. За цим самим Указом, до осіб, які займаються фальшивомонетництвом у вигляді промислу, могла застосовуватися вища міра покарання – розстріл; до осіб, засуджених за фальшивомонетництво, не застосовувалося умовно-дострокове звільнення й заміна невідбутої частини більш м'яким покаранням. Цим самим особам судом призначалась додаткова міра покарання у вигляді заслання на строк від двох до п'яти років. Відповідно до ст. ст. 186 і 187 КК УСРР, передбачалась кримінальна відповідальність за наперед необіцяне приховування фальшивомонетників і за недонесення про фальшивомонетництво.

Варто зазначити, що в той час до кримінальної відповідальності за ст. 79 КК України притягувалися також особи, які вчинили підробку білетів грошово-речової лотереї.

Тоді масове виготовлення радянських грошових знаків з метою підриву економічної могутності кредитно-грошової системи мало кваліфікуватися як особливо небезпечний державний злочин – шкідництво, що передбачалося ст. 61 КК 1960 р [8]. Ця норма проіснувала до 17.06.1992, саме тоді була виключена з Кодексу.

У кінці 1990 р. відбувся перехід на картки споживача або «купони-листи», які не мали надійних елементів захисту й були досить клопіткими при використанні. Із 01.01.1992 були введені купони-карбованці багаторазового використання. Це нововведення з метою їх захисту від злочинних посягань у період дії купонів було відображено в Указі Президії Верховної Ради України «Про відповідальність за виготовлення з метою збуту та збут підроблених купонів багаторазового використання» від 21.01.1992. У ч. 1 зазначалось виготовлення з метою збуту, а також збут підроблених купонів багаторазового використання, за що покарання не відрізнялось від передбаченого ч. 1 ст. 79 КК 1960 р. Хоча вже в ч. 2 передбачались видозмінені кваліфікуючі ознаки – повторно, за попередньою змовою групою осіб, організованою групою, покарання передбачалось те саме – позбавлення волі від 10 до 15 років. Доречно зазначити, що смертна кара як вид покарання вже не передбачається. Законом України від 17.06.1992 заборонена вища міра покарання за злочин, передбачений ст. 79 КК 1960 р. Диспозиція ч. 1 ст. 79 мала такий вигляд: виготовлення з метою збуту, збут підроблених державних казначейських біле-

тів, білетів Національного банку України, металеві монети, державних цінних паперів, іноземної валюти, згодом і білетів державних лотерей, а ч. 2 – вчинені за попереднім зговором групою осіб або особою, раніше судимому за виготовлення або збут вищезазначених.

Наступна редакція статті, що передбачала відповідальність за підроблення грошей, державних цінних паперів чи білетів державної лотереї, була відображена в ст. 199 КК України 2001 р., має суттєві зміни.

Висновки. Чинний КК України, прийнятий 2001 р., визначає такий склад злочину, як «виготовлення, зберігання, придбання, перевезення, пересилання, ввезення в Україну з метою використання при продажу товарів, збуту або збуту підроблених грошей, державних цінних паперів, білетів державної лотереї, марок акцизного збору чи голографічних захисних елементів», і зараховує його до злочинів у сфері господарської діяльності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю.С. Шемшученка. – К. : Юридична думка, 2007. – 992 с.
2. Юридичні терміни : [тлумачний словник] / [П.П. Андрушко, Т.П. Базова, Н.В. Безсмертна та ін.] ; за ред. проф. В.Г. Гончаренка. – К. : Либідь, 2003. – 320 с.
3. Грибов А.Ю. Ошибки законодательства : сущность и правовой режим денег и ценных бумаг / А.Ю. Грибов. – М. : ИНФРА, 2000. – 111 с.
4. Солопанов Ю.В. Ответственность за фальшивомонетничество : [учеб. пособ.] / Ю.В. Солопанов. – М. : Научно-исследовательский и редакционно-издательский отдел, 1963. – 92 с.
5. Уголовный кодекс УССР 1922 г. – Х. : Вукоопспілка, 1922. – 50 с.
6. Положение о преступлениях государственных (контрреволюционных и особо для Союза ССР опасных преступлениях против порядка управления) // Уголовное законодательство СССР и союзных республик. Сборник (Основные законодательные акты) / [Е.М. Ворожейкин, О.И. Гацихо, Е.Д. Даманина и др.] ; под ред. проф. Д.С. Карева. – М. : Госиздат юрид. л-ры, 1957. – 531 с.
7. Уголовный кодекс УССР в редакции 1927 г. – Х. : НКЮ УССР, 1927. – 78 с.
8. Кримінальний кодекс України, уведений в дію з 1 квітня 1961 року Законом Української РСР від 28 грудня 1960 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi>.

УДК 321.31(477)

ПІДСТАВИ ВИНИКНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНИХ ВІДНОСИН З ОРГАНІЗАЦІЇ КОНТРОЛЮ ГРОМАДСЬКОСТІ У СФЕРІ ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

FOUNDATIONS OF ADMINISTRATIVE CONTROL OF RELATIONS WITH THE PUBLIC IN PUBLIC ADMINISTRATION

Денисенко А.П.,
народний депутат України

Стаття присвячена дослідженню підстав виникнення адміністративних відносин з організації контролю громадськості у сфері державного управління. Проаналізовано класифікацію юридичних фактів, на основі якої й розкрито особливості досліджуваного явища. Узагальнено позиції науковців щодо визначення адміністративних відносин у цій сфері.

Ключові слова: адміністративні відносини, громадський контроль, державне управління, юридичні факти, акти управління.

Статья посвящена исследованию оснований возникновения административных отношений по организации контроля общественности в сфере государственного управления. Проанализирована классификация юридических фактов, на основе которой и раскрыты особенности изучаемого явления. Обобщены позиции ученых относительно определенных административных отношений в данной сфере.

Ключевые слова: административные отношения, общественный контроль, государственное управление, юридические факты, акты управления.

The article investigates the grounds of administrative relations with the public control of public administration. Analyzed the legal classification of the facts on the basis of which the features of the phenomenon. Overview scientists to determine the positions of administrative relations in this area.

Key words: administrative relations, social control, public administration, legal facts, acts of administration.

Актуальність теми. В умовах значного поширення у світі демократичної концепції громадянського суспільства дослідження науковцями-правниками питань, пов'язаних із підставами виникнення,

зміни та припинення адміністративних праввідносин з організації громадського контролю у сфері державного управління, набуває все більшої актуальності. На сучасному етапі розвитку суспільства